

PRATARMĖ

Dvidešimt šeštoje Senosios Lietuvos literatūros knygoje spausdinami straipsniai, kuriuose literatūros ir kalbos istorikai išdėstė ir apibendrinę savo pastarųjų metų tyrimų rezultatus. Šių eilučių autoriaus straipsnis skiriamas lotyniškosios raštijos Viduramžių Lietuvoje genezei ir jos turiniui aptarti. Šios temos mokslo literatūroje yra beveik neliestos. Lenkų medievistai į Viduramžių Lietuvos lotyniškąją raštiją žiūri kaip į periferinį senosios Lenkijos lotyniškosios literatūros reiškinį. Baltarusių, ukrainiečių ir rusų medievistai daugiausia dėmesio skiria rusėniškiosios raštijos paminklams. Vis dėlto nuo pat Lietuvos krikšto ir valstybės susiformavimo XIII amžiaus viduryje lotyniškoji raštija sudaro seniausią, nors iki šiol ir menkiausiai ištirtą senosios Lietuvos literatūros dalį. Straipsnyje pateikiama Viduramžių lotyniškosios raštijos, turėjusios pasiekti Lietuvą XIV–XV amžiais, apžvalga. Ji papildoma žiniomis apie mūsų dienas pasiekusias ir nepasiekusias, bet iš įvairių šaltinių žinomas lotyniškas rankraštines XIV–XVI amžių knygas, priklausiusias Lietuvos valdovams, didikams, kitiems kilmingiesiems, bažnyčioms ir vienuolynams. Straipsnyje taip pat kalbama apie Lietuvos lotyniškosios raštijos raidą, siūloma tam tikra jos chronologija, remiantis surinktomis žiniomis apie Lietuvos lotyniškosios literatūros paminklus.

Aušros TAMOŠIŪNIENĖS tyrimas skirtas vienai teminei Petro Roizijaus (apie 1505–1571) lotyniškosios poezijos grupei: eilėraščiams apie medikus, aptarti. Roizijaus eilėraščiams apskritai būdinga ironija, pašaipa ir šmaikštumas. Poetas seka dar Antikoje susiformavusia satyrinės epigramos tradicija, savaip brėžusia invекtyvinio ir pašiepamojo tipo literatūrinės kūrybos galimybes bei ribas. Dažni tokių

epigramų „personažų“ tipai, keliavę iš kūrinio į kūrinį – blogas oratorius, pavydus kritikas, negabus poetas, šykštus turtuolis, nemokša medikas ir kt. Kai kurie iš šių tipų literatūrą paliko kartu su antikinėmis realijomis, tačiau universalesnieji atgimė Renesanso lotyniškojoje poezijoje. Vienas iš tokių – medikas. Renesanso epigramų autoriai paprastai pabrėžia jo neigiamas savybes: šykštumą, apsimitinėjimą ir beveik visada – neišmanymą. Autorės nuomone, tai nesunku paaiškinti artima tekstų ir kontekstų sąveika.

Senosios Romos poetų Marcialio ir Auзонijaus in medicum tipo epigramose į akis krinta beveik nekintantis, tačiau ryškus ir spalvingas mediko vaizdavimas. Renesanso poetiniuose tekstuose jo bruožai liko iš esmės tie patys. Tad Roizijaus epigramose kuriamas mediko paveikslas laikytinas giliu, daugelį amžių besitęsiančios tradicijos dalimi. Nors tradicijai šiuo atveju tenka labai svarbi reikšmė, LDK lotyniškosios literatūros specifika leidžia nukreipti dėmesį ir į antrąjį, ne mažiau svarbų konteksto elementą – į santykį su istorine tikrove, visuomenės požiūriu į aprašomus dalykus. Autorės teigimu, konkrečiame kūrinyje aprašomas medikas nebūtinai turėjo prototipą realiaame gyvenime, tačiau jei jau taip pasitaikydavo, tai galima beveik neklįstant tvirtinti, kad epigramos turinį, joje pabrėžiamas ypatybes nulemdavo paties autoriaus santykis su vaizduojamu ar minimu asmeniu.

Dovilės KERŠIENĖS straipsnyje aptariamas humanisto, rašytojo, pedagogo, reformacijos veikėjo Saliamono Risinskio (apie 1560–1625) kūrinytis Epistolarum Solomonis Pantheri, libri duo, išleistas Altdorfe 1587 m. Tai pirmas epistolografinis rinkinys LDK, temų įvairumu, savitu turiniu ir stiliumi labai išsiskiriantis iš kitų tokio pobūdžio XVI a. kūrinių. Risinskio laišakai atspindi aplinką, kurioje jo gyventa, autoriaus to meto pasaulėžiūrą, pasaulėvoką, interesus, svajones, ryšius tėvynėje ir užsienyje. Ši knyga suteikia biografinių žinių, rodo kūrėjo talentą, kūrybiškumą ir puikų jo išsilavinimą. Autorės teigimu, Risinskio laiškų rinkinyje galima surasti visą humanistinių minčių, temų arsenalą, būdingą Vakarų Europos humanistams, filosofams

ir mokslininkams. Laiškuose svarstoma žmogaus esmė ir gyvenimo prasmė, aptariamos etinės, socialinės ir egzistencinės temos, išdėstoma draugystės samprata, keliama mokslo svarba ir proto galia. Risinskis aptaria įvairius literatūrinius dalykus, talento klausimą, poeto ir kritiko santykį, komentuoja Antikos autorių kūrinį, akcentuoja savi kūros ir tobulėjimo reikšmę, reiškia humanistinės pedagogikos mintis, aprašo keliones ir kt.

Marinos ČISTIAKOVOS straipsnyje aptariamas Lietuvos senosios raštijos rusėnų kalba paminklas, žinomas Izmaragdo vardu. Taip buvo vadinamas pamokymų rinkinys, bažnytinėje slavų raštijoje atsiradęs XIV a. antroje pusėje ar paskutiniame to amžiaus trečdalyje. Šiuo metu žinomos trys Izmaragdo atmainos: pirmoji, antroji ir trečioji redakcijos. Straipsnyje aptariami 3-iosios Izmaragdo redakcijos, sukurtos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemėse, seniausio nuorašo (LMAB, f. 19, nr. 240, datuojamo XVI a. pirmu ketvirčiu), struktūra ir šaltiniai. Palyginusi šį santykinai vėlyvą raštijos paminklą su senesniais 1-osios ir 2-osios redakcijų Izmaragdais, autorė rankraščio nr. 240 struktūroje aptiko gausių inovacijų. Pasak jos, pamokymai šio rankraščio tekste sugrupuoti pagal autorius į 7 dalis: Jono Auksaburnio, Bazilijaus Didžiojo, Efrema Siro, Atanazo Aleksandriečio, Kirilo Jeruzaliečio ir kt. Kiekvienoje dalyje pateiktas į ją įeinančių tekstų pavadinimų aprašas. Dažniausiai Izmaragdo 3-iosios redakcijos nuorašus sudaro 526 pamokymai. Pasitelkusi lyginamąją analizę, autorė išaiškino, kad daugiau kaip 100 rankraštyje nr. 240 surašytų tekstų kilo iš 2-osios Izmaragdo redakcijos. Pasak tyrėjos, kitas svarbus Izmaragdo 3-iosios redakcijos šaltinis buvo Sinaksaras – kalendorinis šventųjų gyvenimų aprašymų ir pamokymų rinkinys. Iš jo hagiografinės dalies Izmaragdo 3-iajai redakcijai buvo „pasiskolinti“ 33 tekstai, o iš pamokomosios – 260. Kai kurie Sinaksaro tekstai Izmaragdo 3-joje redakcijoje buvo perrikiuoti monografinė tvarka (pagal autorius). Autorė pagrįstai spėja, kad Izmaragdo 3-iosios redakcijos sudarymui buvo panaudotas 2-osios Sinaksaro redakcijos metinis komplektas ir kai kurie kiti didaktiniai

tekstai. Šias svarbias išvadas pagrindžia straipsnio pabaigoje pridėti reikšmingi priedai – lyginamosios įvairių šaltinių turinio lentelės.

Mintauto ČIURINSKO straipsnyje pateikiamas unitų biografistikos aptarimas. Autoriaus tvirtinimu, biografijos buvo reikšminga unitų literatūros dalis, teikusi savitumo Baroko epochai regione. Dauguma jų buvo parašytos lotynų kalba. Jos rodo Vakarų lotyniškosios kultūros recepciją rusėnų Rytų apeigų katalikų aplinkoje. Biografijos buvo rašomos autorių, įgijusių puikų išsilavinimą ir turėjusių literatūrinių gabumų, todėl jos tapo vertingais biografinės literatūros pavyzdžiais. Straipsnyje unitų biografiniai kūriniai apžvelgiami, įvardijant pagrindinius autorius, žanro raidos bruožus, literatūrinės formos variantus, biografijų šaltinius ir transformacijas kituose žanruose.

Živilės NEDZINSKAITĖS straipsnyje aptariamas epigramos dėstyto modelis mokykliniuose XVII–XVIII a. poetikos ir retorikos kursuose, skaitytuose LDK jėzuitų kolegijose. Remdamasi gausia rankraštine medžiaga, autorė parodo, kad, aiškindami epigramos teoriją, jėzuitų profesoriai rėmėsi garsiausių XVI–XVII a. teoretikų (Skaligerio, Pontano, Posevino, Masenijaus ir kt.) veikalais. Ji taip pat konstatuoja, jog kai kurie specifiniai epigramos bruožai, apie kuriuos tik trumpai užsimenama teoretikų darbuose, dėstytojų buvo gerokai praplėsti, schematizuoti ir detalizuoti. Kolegijų profesorių dėmesys būdavo koncentruojamas į epigramos rūšių ir jų klasifikacijos ypač smulkia bei precizišką analizę, pagrįstą ir Antikos autorių, ir žymiausių to meto kūrėjų poetiniais pavyzdžiais. Straipsnyje taip pat atskleidžiama epigramos žanro svarba, lavinant kūrybinius mokinių įgūdžius XVII–XVIII a.

Dalios DILYTĖS straipsnyje bandoma išsiaiškinti, ar Donelaičio pasakėčioms turėjo kokios nors įtakos vėlyvosios Antikos, Viduramžių ir vėlesnių laikų lotyniškai parašytos pasakėčios. Jame prieinama prie išvados, kad lietuvių poetas tikriausiai žinojo Europoje pasklidusius ezopinėmis vadinamų pasakėčių variantus, bet jais pasinaudojo ne aklai sekdamas ar perdirbinėdamas, o elgdamasis labai kūrybingai. Teigiama, kad jokių sąsajų su minėtomis pasakėčiomis neturi Donelai-

čio pasakėčia „Rudikis jomarkininks“; tik bendrų bruožų atšvaitus galima rasti pasakėčioje „Pasaka apie šūdvalalį“. Kitose keturiose lietuvių poeto pasakėčiose („Lapės ir gandro česnis“, „Šuo Didgalvis“, „Vilks provininks“, „Aužuols gyropelnys“) galima išvelgti vienokių ar kitokių bendrų bruožų su Romulo tradicijos kūriniiais (tie patys veikėjai, tokia pat veiksmo situacija ir eiga, kai kur panašus leksikos pobūdis, moralų teiginiai), tačiau ir šios pasakėčios nieku būdu nesančios Romulo ir jo sekėjų kūrinių kopijos – visos jos paženklintos originalumo ženklais. Autorės tvirtinimu, saviti yra Donelaičio pasakėčių pavadinimai; lietuvių poetas sukuria savų personažų, pritaiko situaciją prie jo skaitytojams pažįstamos aplinkos, paprastų Mažosios Lietuvos žmonių supratimo. Jis daug išsamiau charakterizuoja pasakėčių veikėjus, sukurdamas išpūdingus jų paveikslus. Autorė taip pat nurodo, kad hegزامetru parašytos Donelaičio pasakėčios apdovanotos epo bruožais: jų veiksmas plaukia pamažu, kūriniams būdingas nuoseklus ir detalus pasakojimas, neskubrus dialogai, ilgokos kalbos. Pastarieji elementai dažnai nuspalvinti įvairių emocijų. Tuomet vaizdai išsėina daug ryškesni, išpūdingesni nei Romulo ir jo tradicijos pasakėčių. Autorės pastebėjimu, ryškesnis ir subjektyvusis momentas: Donelaičio pasakotojas dažnai pasirodo pats ir kalba savo vardu.

Liucijos CITAVIČIŪTĖS straipsnyje analizuojama Karaliaučiaus karališkosios draugijos veikla XVIII a. Remdamasi išlikusiais draugijos vadovų straipsniais ir publikacijomis, ji atskleidžia Draugijos steigimo aplinkybes, aptaria jos struktūrą, narius, veiklos organizavimo principus, nurodo reikšmingiausius darbus iš prūsų kalbos, istorijos ir lietuvių literatūros. Autorės vertinimu, tarp produktyviausių šių temų tyrėjų buvo draugijos vadovai Johanas Jakobas Kvantas (1686–1772), Friedrichas Samuelis Bockas (1716–1786), Georgas Christophas Pisanskis (1725–1790) ir Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas (1749–1809). Istoriniai ir filologiniai Gotfrydo Ostermejerio (1716–1800) darbai žymėjo perėjimą nuo prūsistikos prie lituanistikos tyrimų. Draugijos darbai buvo spausdinami tęstiniame mokslo darbų leidinyje

Preussisches Archiv (ėjo 9 metus). Deja, išlikę ne visi sąsiuviniai. Pagrįsta autorės nuomone, surinkus lietuvių raštijai vertingus straipsnius, paskelbtus šiame leidinyje, galima būtų parengti XVIII a. Karaliaučiaus prūsistikos ir lituanistikos antologiją.

Šioje knygoje taip pat spausdinamos dvi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojo Kęstučio Gudmanto recenzijos apie kolegų baltarusių ir lenkų darbus iš literatūros istorijos ir Osnabriuko universiteto darbuotojo dr. Axelio E. Walterio recenzija apie vieną neseną vokiečių literatūrologo darbą, kuriame apžvelgiama ir analizuojama lietuvių idilės žanro pradžia. Malonusis Skaitytojas šioje knygoje dar suras praėjusio pusmečio įvykių ir kurių ne kurių monografijų apžvalgas.

Sigitas Narbutas
Vilnius, 2008 metų gruodžio 31 diena